
Hacı Zeynalabdin Tağıyevin 50 illiyi

NƏRİMAN NƏRİMANOVUN XATİRƏ MUZEYİ

NƏRİMAN NƏRİMANOV

HACI ZEYNALABDİN TAĞIYEVİN
50 İLLİYİ
MƏİŞƏTƏ VƏ CƏMAƏTƏ
XİDMƏTLƏRİ

"Elm və təhsil"
Bakı - 2019

*Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi
Bakı şəhər Mədəniyyət Baş İdarəsi
Nəriman Nərimanovun Xatirə Muzeyi*

Redaktoru: Rəna Qəhrəmanova

Kompüter

tərtibatçısı: Afət Məmmədova

Nəriman Nərimanov

Hacı Zeynalabdin Tağıyevin 50 illiyi (məişətə və cəməatə xidmətləri). Bakı, "Elm və təhsil", 2019, 48 səh.

Tamaşaçıların müxtəlif kateqoriyaları, xüsusilə gənclər və yeniyetmələrlə sıx ünsiyyətdə olduğumuzdan tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı onları düşündürən suallardan xəbərdarlıq və çox zaman mövzu ilə bağlı bir sıra materialların çap olunaraq muzey ziyarətçilərinə təqdim edilməsi zərurəti ilə qarşılaşırıq. Bütün bunları nəzərə alaraq N.Nərimanovun "H.Z.Tağıyevin 50 illiyi. Məişəti və cəməatə xidmətləri" adlı kitabçasının və 1903-cü ildə tələbə ikən Odessadan Hacıya yazdığı məktubunun yenidən nəşr edilməsini lazım bildik. Hesab edirik ki, bu, maraqlananları H.Z.Tağıyevin xalq arasındakı xidmətləri və N.Nərimanovun ona olan münasibəti barədə qismən də olsa məlumatlandırmış olar.

ISBN 978-9952-8305-2-1

© «Elm və təhsil», 2019

===== *Hacı Zeynalabdin Tağıyevin 50 illiyi*

NƏRİMAN NƏRİMANOVUN
anadan olmasının
150 illiyinə həsr olunur.

Hacı Zeynalabdın Tağıyev

Ey gənc, ixtiyari zair!
Ey aqilü biqərari zair!
Manəndi-kab söylə-söylə:
Bilməm haraya gedirsən öylə.
Yüz dəxi eyləsən siyahət
Bir kərə düşün ki, ən nəhayət:
Aramgəhin bu yer deyilmi?!
Bu qəbri bəqa əsər deyilmi?!

Doğrudur! Yüz səyahət etmək, yüz dolanmaq, yüz çalışmaq: axırımız qara torpaqdır... İnsanın başında yüz min qara yazılar, yüz min fikirlər! Zindəganlığında yüz min dərələr, yüz min quyular, hesabsız açılmayan dügünlər, rüzgarın yüz min oxları, gündə min dəfə nəfsini satmaq, pərvanə kimi özünü odlara yapmaq, səadətdə dəfaətilə ölüb dirilmək, tək nəfsin üçün min nəfsi puç etmək – bunlar hamısı nədən ötrüdür? Həyatdan ötrü deyilmi? Həyat nədən ötrüdür? İnsanın dəyirmanı boş qalma-

maqdan ötrümü? Vaveyla! Va həsrəta! Hərgah belədirsə.

Yırtıcı heyvan şikarını edib qarnı tox olanda qeyri şikar dalınca getmir. Yoxsa insan yırtıcı heyvan insafında da olmadı? Çox heyf!

“Gər qara daşı qızıl qanilə əlvən edəsən!

Rəngi təğyir tapar, ləli bədəxşan olmaz!”
Elə də biz: ha çalışaq özümüzü tərif etməyə, ha çalışaq murdar sifətlərimizi, hərəkətlərimizi pünhanda tutmağa-insaf məqamında yırtıcı heyvandan alçaq, biinsaf, bimürvət görünürük. Həmin məsələ bizim üçün nəhayətdə ağır sarda, çifayda belədir, əzizim.

Hərgah insanın həyatı həqiqət bir yemdən ötrü olsaydı, onda nə lazım olmuşdu bizim üçün xəllaqi – aləminin gözəl və əvvəlimgi bəxşişi ki, “əqli-külliyə” olsun? Bəli, insan ancaq əqli-külliyə ilə heyvandan ayrılıbdır. Belə olunan surətdə demək olarmı ki, insan həyat edir dəyirmanı buğdasız qalmamaqdan ötrü? Hərgah belə olsaydı, nə lazım düşmüşdü milyon-

lar ilə adamlar şan-şövkətindən əl çəkib xalqı düz yola gətirirdilər və meydanı-hərbdə həqiqəti tapmaq üçün canlarını fəda edirdilər. Həqiqət meydanında can fəda edənlər gözləri görüb əqli-külliyələri qəbul etmirdi ki, bular ilə bir cinsdə olan insan zülmətdə qalıb əqli paslansın və ürəyi daş olsun!.. Bu danalar (Bilicilər – Red.) öz cinslərini nadan görüb onları nadanlığın zindanından xilas etməyə çalışırdılar! Bu fədakarlar. Allahi-əzizüştənin gözəl olan nemətini öz cinslərində nahəmvar görüb həman nemətin seyqəlinə çalışırdılar. Bu şəxslər öz məqsədlərinə çatmaq üçün şan-şövkətdən, mal və dövlətdən, övrət və övladdan keçirdilər. Həqiqət! Hərgah zindəganlıq hər şəxsin yalnız öz nəfsinin xoş keçməyindən ötrü olsaydı, bu adamlar dünyanın ləzzətindən üz çevirməzdilər.

Bəs məlum olur ki, xudavəndi-aləm insanı heyvandan “əqli-külliyə” ilə ayırıb onun boy-nuna bir təklif qoyubdur. Böyük təklifdirmi?

Bəli, çox böyük, çox ağır təklifdir... Bu təklif həman o təklifdir ki, cəmi peyğəmbərlər onun yolunda can fəda ediblər, həman bu təklif dinləri və məzhəbləri birləşdirir və insanı zülmətdən xilas edir. Bu təklif Rəbbülaləminə yavuuq olmaq deyilmi? Bəli...hərgah həqiqət insan ancaq həyatından ötrü yaranmış olsaydı, Rəbbülaləmin ona əqli-külliyə əta etməzdə və əqli-külliyə olmayan surətdə həman təklif insana borc olmazdı, necə ki, heyvanata borc deyil!..

Bu məsələdə cəmi ülamələrin təsəvvürləri birdir: İnsan gərək cəhd edib Allah-əzimüşşənə yavuuq olsun, yəni onu tapsın, bilsin, tanısın... Görək ayə, ona yavuuq olmağa səbəb vardırırmı? Əvvəlinci səbəb və yavuuq düz yol ancaq “yaxşılıqdır”, yəni insanın yaxşı və gözəl əməlləri. İnsan ancaq yaxşı əməlləri ilə və gözəl sifətləri ilə Rəbbülaləminə yavuuqlaşa bilər: onu tapar, bilər, tanıyar.

“Yaxşılıq” insanın sifətlərindən biridir. Ancaq bu sifətə tövrətövr mənalar verib, anlayıb-

lar. Məsələn: bir nəfər şəxsi-zəngin çox çörəkli-dir, yəni evinə qonaq gələndə canü-dil ilə qulluq etməyə hazırdır və yainki qonaqsız na-har etməyir. Bu şəxsə “yaxşı” deyirlər və yain-ki külfəti çox olan şəxs gecə və gündüz çalışıb dövlət qazanır ki, külfəti nəinki ac qalmasın və hətta öləndən sonra övladı üçün çoxca dövlət qoysun – buna deyirlər “yaxşı” adam idi, zira ki, vəfatından sonra külfəti ac qoymadı. Və yainki, dövlətli şəxs dövlətliyə yaxşılıq edir – olar da bir-birinə “yaxşı” deyirlər. Və ya bir şəxs dövlət içində bir kəsə nə yamanlıq və nə yaxılıq edib, ibadətə məşğuldur – buna da adətdir “yaxşı” deyirlər və yainki abid yüz il ömrünü ibadətdə çürüdüb xurma ilə zindəgan-lıq edir, öləndən sonra ona “yaxşı” deyib rəh-mət oxuyurlar...

Gərək yuxarıda zikr olunan şəxslərin “yax-şılıqları” olar üçün xudavəndi-aləminin zat-pa-kını tanımağa, yəni ona yavuş olmağa yol açırımı? Xeyr! Bu “yaxşılıqlar” məxsus nəfs

üçündür, bir zat üçündür, nəinki Allah üçün. Həman adamların adları ancaq ölən günü dillərdə zikr olunur, ancaq ölən günü deyirlər: Allah rəhmət eləsin, yaxşı kişi idi, qonaq sevən idi, övladına böyük məbləğ qoydu, abid idi, saleh idi... Çox az vaxtdan sonra buların adları nəinki, qeyrilərinin və hətta öz övladlarının dillərində zikr olunmuyur, çünki həman şəxslər öz həyatlarında yaxşılıq etmişdilər, ancaq öz nəfsləri xoş olmaqdan ötrü.

Hərgah bu biçarələr həyatlarında öz yaxşılıqlarını cəməətə, millətə, dinə sərf etəydilər, əlbəttə öləndən sonra onların adları cəməətin, millətin və dindarların qəlblərində kök salıb baqi qalardı. Gündə yüz dövlətli basdırıb öz-özümüzə deyirik: Ey biçarə, bu qədər çalışdın, vuruşdun, axırda özünlə nə apardın? İki arşın bez, iki arşın qara torpaq. Qoyduğu dövlət öz tərbiyəsində olan uşaqlarına keçib axırda fani olar. Təəcübdür! Pəs nədən ötrü bu bədbəxt çalışırdı. Bununla belə min ildən bəri ölənlərin

adları bu vaxtadək dillərdə zikr olunur və olacaqdır? Pəs bunların adları dillərdə zikr olmağının səbəbi nədir? Bular nə ediblər ki, yaddan unudulmayırlar? Bular öz cinslərinin yolunda can fəda ediblər: fəqirlərə kömək edib onları aclıqdan xilas ediblər, çünki hər millətin zəlalətdə olmağına ümdə səbəb kasıblıqdır, susuz yerdə su çıxarıblar, yetim uşaqlara pərəstar olub olara lazım olan tərbiyəni veriblər, elmləri insana asan edib həməvəqt millətin dərdlərinə dərman axtarmaqda ömürlərini sərf ediblər. Bizim təsəvvürümüzə görə bu cins şəxslər Rəbbülaləminin zat-pakını biliblər, ancaq bu zatlar millətin bəzəyi olub dinə röv-nəq veriblər. Bu şəxslərin millətə olan xidmətlərini millət hiss etməyirmi? Millətin bu şəxslər barəsində olan dua və sənalarını Allahi-əzimüştən eşitməyirmi? Vay o şəxsin halına ki, həyatı öz nəfsi üçün seçibdir. Afərin o şəxslərə ki, insanın səlahından ötrü çalışıblar! Həmin zatlar hansı millətdə olsa, o millətin gülü hesab

olunurlar. Buların ətri sonradan dünyaya gələn cavanları ətirləndirir, yəni onların qeyrəti gələcəkdə millətin balalarını qeyrətləndirir, onlara bir növ tərbiyə verir ki, onlar da bu dünyada cəmiyyət xeyrindən ötrü can qoysunlar, özlərini heyvana oxşatmayıb Allah-taala verdiyi neməti puç etməsinlər...

Mədəniyyətli millətlər bu şəxslərin vəfatından sonra nişangahlar tikirlər, onların səvənhələrini yazıb uşaqlara oxudurlar; bu cins şəxslərin isimləri hörmətlə dillərdə zikr olunub nəsilbənəsil millət balalarının arasında intişar tapır. Son gələnlər buların barəsində oxuyub və eşidib özlərini onlara oxşadırlar və vaxtında millətin bəzəyi olurlar. Bu minval qeyrət, həmiyyət və himmət artır...

Buların bədənləri bir zamandan sonra torpaq olursa, ruhları onların gözəl əməllərindən ləzzət çəkir... həqiqət, yüz ildən sonra bu şəxslərin məzarlarını açsaq ancaq torpaq görərik. Bununla belə adları dillərdə söylənəndə – fikr

edirsən bu şəxslər ölməyiblər, həyatda baqıdirlər. Nə mal, nə dövlət, nə şan, nə şövkət insanın öz nəfsi üçün olsa onu xoşbəxt etməz. İnsanın xoşbəxtliyi onun həyatından sonra ismi hörmət ilə dillərdə zikr olmaqdadır. Bu mərtəbəyə çatmaqdan ötrü fədakarlıq lazımdır, yəni tək məxsus nəfsinə zindəganlıq etməyib bədən-dən və ruhdan zəif həmillətə gərək kömək edəsən...

Müsəlmanlardan bu qeyrətdə olanları görməmişkə də ancaq adlarını tarixlərdə oxuyuruq və düşünürük ki, millət yolundə can qoyanlar bizlərdə də varmış. Bu zati-möhtərəmlər hər əsrdə olublar, vardılar və olacaqlar. Ümum-xeyrdə ötəri bu əsri-hazırda insafımız rəva görmür ki, cənab Hacı Zeynalabdin Tağıyevi nəzərimizdən keçirtmiyək, ta gələcəkdə millətin balaları bu cənabın millətə qeyrətini, vətənə məhəbbətini, insana himmətini və həmiyyətini tarixdə oxuyub gözləri rövşən və qəlbləri şad olsun.

Həqiqət hal, bu zati-möhtərəm bir qeyri zətdir, rüzgar bizlərə bəxşiş edibdir! Bu zat millət bəzəyi, ruzigarın nadidə əsəri olub, adını tarixə salmıya bilərikmi?

Bəli, 62 sinnində hörmətli Hacı ruzigarın sədəmələrinə davam edib milyonlar qazanıb özü ilə qəbri-bəqaya nə aparacaqdır? İki arşın bez! Həyatından sonra qoyduğu milyonlarını adını təvarixdə baqi qoyacaqdır! Xeyir! 50 ildə qazanılmış milyonlar bir ayın ərzində fani ola bilər. Bu milyonların dinə və millətə rəvnəq, insanın ruhuna yem verməkdə sərf olunmağı onun adını qeyrətli din qardaşlarının ürəklərində nəqş bağladacaqdır.

Bu zati-möhtərəmi tərif etməkdən qabaq lazım görürük oxuyanlarımıza onun müxtəsər səvanəhini yazmaq, ta görək hörmətli Hacı milyonları nə tövr qazanıbdir. Və millətə, insana nə xidmətlər göstəribdir, görək bu cins şəxsin hörməti bizlərə vacibdir, ya yox? Hərgah vacibdirsə qeyrətli din qardaşlarımız, mədə-

niyyətli millətlər cənab Hacı Zeynalabdın Tağıyevə öz hörmətlərini, məhəbbətlərini 1901-ci ildə sentyabrın 20-də göstərə bilərlər. Həman bu ayda cənabi Hacı'nın 50 illik məişətə və başlayıb millətə və insana xidmətlər göstərməyi tamam olur. Həmin gün hörmətli Hacı'nın ömründə gözəl və böyük eydlərdən biridir, hansı ki, mindən bir adama müyəssər olmur görün.

Həmin bu gün bu zati-möhtərəmin ruhi fikrə gəlməyin ləzzətini hiss edəcəkdir! Həmin bu gün onun nəslə pərvərdigari-ələmə əl götürüb razılıq edəcəklər ki, bu şəxsin nəslindən dünyaya gəliblər. Həmin bu gün məruflu, mərifətli, qeyrətli din qardaşlarımız və vətəndəşlərimiz bu tövrə zatın vücudunun bərqərar olmağını Xudavəndi-ələmdən istəyəcəklər.

Həmin bu gün ədəbiyyat əhlinin qələmləri tarixlər səhifəsində işləyəcəkdir! Həmin bu gün

ürəkləri daş, ağılları pas, dilləri pis kəslər hə-səd ilə eyd sahibinə baxacaqlar...

Həmin bu gündən yaxşılığın baqi olmağı və yamanlığın faniliyi gün kimi aşkar olacaqdır! Bəli bu bir qeyri gündür! Qeyri eyddir! Qeyri saətdir insanın ömründə! Bu bir qeyri aləmdir! Qeyri haldır! Qeyri hissiyyatdır zatın həyatında! Xudavəndi-aləm əmr əta etsə biz kəmtərin millət qulu bugünkü günü görüb axırını sözüümüzü deyərik və vəqtdə cənab Hacı'nın mövtlə səvanəhini yazmağa məşğul olarıq.

Hacı Zeynalabdın Tağıyev 1259-cu ildə (yanvar, 1838) Badkubədə təvəllüd olubdur. Atası Təqi başmaqçılıq edib öz külfətini dolandırardı. 10 yaşından H.Z.Tağıyev atasının tərbiyəsində olubdur. Atası külfət qeyrəti çəkən, zəhmətdən qorxmayan bir zat idi və həmişə oğlu Zeynalabdın Tağıyevə bu nəsihəti edər-di: "Oğlum, zəhmətdən qorxma, çalış ta axırda özgəyə möhtac olmuyasan". Bu sözləri balaca

həssas uşağın qəlbində günbəgün yer edirdi. On yaşında uşaq atasının zəhmətini görüb hiss eliyir ki, qəbul etmirdi ki, atası yalnız zəhmət çəksin. Ona görə atasından təvəqqe edir ki, onu bir işə qoysun, tainki öz əməyini qazana. Atası razı olub on yaşında oğlunu bənnə yanına palçıq daşımağa qoyur. Bu işdə gündə 6 qəpik verirlər. Əvvəlinci qazancı evə gətirib atasına verir. Atası dəxi pulu götürüb bir qədər çörək və bir qədər pənilir alır, sonra oğluna xeyir-dua verib deyir: “Pərvərdigara! Çox şükür ki, oğlunun qazancını yeyirəm”. Bu söz uşağın qəlbinə çox təsir edir. Bu gündən uşaq zəhməti artırıb gecə və gündüz fikri tutduğu işdə olub öz gücündən artıq işlərə əl aparır. Palçıq daşımağa kifayət etmiyib iş üstündə olub daşçıların işlərinə diqqət edir. 12 yaşında daş yonmağa başlayıbdır, 15 yaşında bənnəliq sənətini yaxşı öyrənir. Bənnəliq sənətində inşaatçı mühəndislərin işlərinə artıq diqqət edirmiş. Bənnəliqə kifayət etmiyib bir az müddətdən sonra podrat

işlərinə yapışır. Götürdüyü podratlar mənfəətli olub bir qədər pul düzəldir. 1873-cü ildən podrat işlərini buraxıb neft işlərinə yapışır. Neft işlərində dörd dəfə rüzgarın böyük sədəmələrinə giriftar olubdur. Vaqt olubdur ki, qazandığı pul əlindən bilmərrə gedibdir. Amma bu nəkarə beylə məyus olmuyub özünə isti rahatlığı həram edib gününü zəhmətdə keçiribdir. Həman bu vaqtlar atalıq borcunu fikrindən unutmuyub uşaqlarına lazım olan tərbiyəni veribdir. Bu vaqtlar böyük oğlu İsmayıl realnı uçilişeni qurtarıb atasına kömək edirdi və kiçik oğlu Sadıq oxuyurdu. Vaqt oldu ki, Hacı şirkətləri Bibiheybət yerini icarə edir və buruq salmağa məşğul olurlar. Xərc gündə artırdı, amma neft bilmərrə görünmürdü. Şərik yoldaşı buna dəvam gətirməyib öz hissəsini Hacıya satır. Hacisa bu xərcdən qorxmayıb başladığı işi qabağa aparır. Bu vaqtlar Hacı üçün çox ağır keçirdi. Xərc günbəgün artırdı, amma qazılan quyudan neft nişanəsi görünmürdü. Bununla

belə zəhmətkeş Hacı ümüdünü kəsməyib zəhmətinin meyvəsini gözləyirdi. Həmin bu məşəqqətdə olarkən qazdığı quyudan neft fəvarə edib Hacı məqsuduna çatır. Bu gündən Hacı günbəgün qabağa gedir, zavodda qulluq edənlər söylərlər: “Biz bu şəxsin səbrinə və zəhmətinə təəccüb edirdik: bilmirdik Hacı 24 saatda nə vəqt rahat olur”.

Hörmətli Hacı atasının sözlərini qulluqçularına deyirmiş: “Zəhmətdən qorxmayın, uşaqlar!” Həmin qulluq eliyənlər söylərlər: “Hərçənd bizə rahatlıq yoxsa da bununla belə Hacı'nın müəllimliyi və insaniyyətiyi bizim ona can dillə hümmət etməyimizə səbəb olmuşdu. Bizə yaman söz deyib təqsirimizdən keçirdi”.

Bu minval dövlət günbəgün artırdı. Amma bununla belə hörmətli Hacı yetimləri və fəqirləri yaddan unutmazdı. Canları sağ adamlar yolçuluq edəndə pul verməyib iş üstə qoyardı. Ta özləri zəhmət çəkib pul qazansınlar, əlsiz-ayaqsızlara pul verib beqəd-ri-imkan kömək

edirdi. Bunu öz dövlətinin müqabilində az görüb hörmətli Hacı yavaş-yavaş millət işlərinə diqqət edir. Müsəlmanların mədəniyyətdə və məişətdə dalda qalmaqlarının ümdə səbəbini elm olmamaqda bilib başlayır yetim uşaqları öz xərcinə oxutmağa. Onun xərcinə elm təhsil edib qurtaranların tərbiyəsinə, hörmətli Hacı 38.848 manat xərc edibdir. Bu cavanlar aldıkları elmlərin səbəbinə indi xoş zindəganlıq edirlər. Elmlərini təhsil edib qurtaran cavanların yerinə təzə uşaqlar götürüb lazım olan məxarici edir. Bu halda onun xərcinə oxuyan uşaqların hesabı – hamısına ildə 3000 manat xərc olunur.

Və dəxi qeyri məktəblərdə yetim uşaqlara kömək etmək qəsdilə dörd məktəbə nazir (paçotnu papuçitel) hesab olunur. Bu məktəblərə ildə iki min manat xərc edir.

Hörmətli Hacı millətin xoşbəxtliyini məktəbdə görüb və kənd əhli üçün elm oxumağın çətinliyini nəzərə gətirib Mərdəkan əhlinə bir

böyük xidmət göstərmişdir. 1895-ci ildə Mərdəkan kəndində öz xərcinə 50 uşağa görə bir sənət məktəbi bina edibdir. Bu məktəbdə türkcə və rusca oxumaqdan savayı uşaqlara elmə müvafiq çöl və bağ işlərini öyrədirlər. Bu məktəb Mərdəkan və qeyri ətrafda olan kəndlər üçün bir qiymətsiz bəxşisdir. Qədrini gərək bilsinlər! Həmin məktəbin binasına 31.240 manat xərc olunubdur və ildə 5000 manat xərc olunur.

İkinci millətə qiymətsiz bəxşis təzə açılan qız məktəbidir ki, orada müsəlman qızları tərbiyə tapacaqlar. Bu məktəbin barəsində bir az söhbət edərik. Filosoflar tifl uşağı yumşaq çubuğa oxşadıblar, yəni necə çubuğu hər tərəfə əymək olar, elə də tiflə ibtida nə tövr tərbiyə verilsə böyüyəndə o tərbiyədə olacaqdır, çünki tiflin qüvveyi-hafizəsi çox iti olur: nə görsə götürür, nə eşitsə hafizəsində saxlar. Bunu hər şəxs özündə mülahizə edə bilər. O şerlər ki, şəxs uşaq vaxtında əzbər edir, qocalanadək həmin şerlər hafizəsində qalır. Amma 20 – 30

yaşında və dəxi gec öyrəndiyi şerlər gündə təkrar etməsə unudulur. Pəs belə olan surətdə, məlum olur ki, uşağın ibtidai tərbiyəsi ilə gərəkdir üsullu rəftar etmək, çünki ibtidadan uşağa nə yol göstərsən o yol ilə gedər. 8 yaşına-dək uşağa tərbiyə verən anadır... indi insaf nəzəri ilə baxaq, bizim analarımızın tərbiyəsinə: mədəniyyətli tayfalarda uşaqların dili açılanda əvvəlinci sözləri – dualardır, bizimkilərininki söyünc! Onların uşaqları şəkilli kitablar ilə oynayırlar, bizimkilər palçıqda, tozda, torpaqda bə-lənirlər! Onların uşaqları nahardan qabaq əllərini yuyub dua oxuyurlar və bir yerdə nahar edirlər, bizimkilər əlləri çirkli əllərində bir parça çörək və pənimir küçələrdə kövşəyirlər: onların ata və anaları uşaqların yanında gözəl söhbətlər edirlər. Bizimkilər uşaqların yanında bir-birinə pis sözlər deyib qarğış edirlər və çox vaxt ağac alıb bir-birini döyürlər! Olarda evə qonaq gələndə övrət ilə qiybət edəndə uşaqları qeyri otaqda saxlayırlar, bizimkilər qeybət edəndə

uşaqları dizlərinin dibində otuzdururlar! Belə analardan bizim biçərə tifillər nə tərbiyə alsınlar? Belə tərbiyədən sonra bu uşaqlardan nə gözləmək? Əlbəttə analarımız tərbiyəli olsalar uşaqlarımız da tərbiyəli olarlar. Heç ata və ana uşağının bədbəxtliyini onun aqlının naqisliyində görməsin: öz tərbiyəsində gərəkdir görsün... övlad yaman dərdə mübtəla olanda onun əvvəlinci düşməni öz tərbiyəsində görsün. Doğrudur heç ata və ana övladının bədbəxtliyini istəməz, amma çifayda işin günhinə diqqət edəndə görürük ki, övladın bədbəxt olmağına əvvəlinci səbəb özümüzük...

Dana üçün bu məsələni kəşf etməyi lazım bilmirik. Bundan əlavə axır zamanda oğlanlarımız mədəniyyət dalınca gedib mərifətdə tərəqqi edirlər: Buların nəzərləri zindəganlığa və məişətə dəyişilir... Pəs bu mədəniyyətli, mərifətli cavanlarımıza mərifətli, mədəniyyətli övrətlər lazım gəlmiyirmi? Günbəgün tərbiyəli cavanların hesabı artır, amma çifayda həmin

cavanlar evlənməkdən əsla fikir etmirlər, çünki tərbiyəli qızlarımız yoxdur və tərbiyəsiz qızları özlərinə ömürlük yoldaş etmək məzkurlar üçün böyük məsələdir. Bular gələcəkdə uşaqlarının fikrinə qalırlar... Həmin bu məsələ Badkubədə ataların və anaların ürəklərində gərəkdir yer etsin. Bir nəzər et, gör ərə gedən qızlarımızdan nə qədər bədbəxt olan var... Biinsaf, bilmürvət cavanlar biçarə pakizə qızları alıb sonra yaman yollara düşürlər. Məgər övrətin xoşbəxtliyi yemək-içməkdə, zər-ziba içində olmaqdadır? Doğrudur, bu cavanların əksəri lazım olan tərbiyə dadmayıbsa da və çoxusunun əqlini dövlət paslandıırıbsa da, amma yəqin ki, qızlarımız tərbiyəli və mərifətli olsaydılar oğlanlarımız bəhər hal ağla gəlməyən işləri etməzdilər, çünki əqilli övrət pis kişini həmişə yaman yoldan saxlar. Zamanı hazırda evli cavanlarımız pis yollarda, biçarə qızlarımız qanlı yaşlar tökürlər, atalarımız olara: “səbr edin” deyib ah-vah edirlər... Haçnadək dilsiz qızlarımız

səbr edəcəklər? Haçanadək bular əqlsiz, insafsız cavanlarımızın zümlərinə davam etsinlər? Hörmətli Hacınin bu məsələlərdə bizimlə həmfəkar olmağına şübhəmiz yoxdur. Hərçənd bir neçə nadan, dünyadan xəbərdar olmayan əşxas həmin məktəbin düşməni hesab olunurlarsa da, ancaq onları biz millətə quyu qazanlardan hesab edirik. Olar üçün də tarixin səhifələri açıqdır... Doğrudur hərgah bu məktəbdə dinə və ya məzhəbə rəxnə salan bir şey olsaydı və yainki həmin məktəb bir özgə dona girsə onun əvvəlinci düşməni biz olarıq: Halbuki bu məktəbdə qızlarımız dörd il dərs oxuyacaqlar: üç il müsəlmanca və dördüncü il bir az rusca və əl işi oxuyan qızlardan 20 nəfər yetim cənab Hacınin xərcinə tərbiyə alacaqlar və bulara ildə 8 min manat sərf olunacaqdır. Evin binasına hörmətli Hacı 3 yüz min manata qədər xərc edibdir! 1896-cı ildə Hacı əlindəki 20 milyona dəyəən zavodu 5 milyon yarıma satıb bez fabrikası bina etmək fikrinə düşdü.

Cənab Hacı'nın hərəkəti puldan, dövlətdən gözləri doymayanları, dövlətdə ancaq xoşbəxtlik görənləri təəccübə gətirdi. Bununla belə Hacı'nın fikrindən xəbərdar olanlar onun bu işdə fədakarlığına təəccüb edirdilər. Zavodu satmağa əvvəlinci səbəbə bu olubdur ki, ömrünün axırını rahatlıqla keçirsin.

Zavod sahibləri bu işin zəhmətini və məşəqqətini bilirlər. Ondan masəva fabrikanın işi zavodun işindən təmiz və rahat olmağına şübhə yoxdur. Hərgah desək qeyrətli Hacı zavod əvəzinə fabrika açmağında da insaniyyətliyini göstəribdir. Asan dövlət qazananlar, dövləti ilə kor olanlar Hacı'nın əməlinə gülürlər.

Həqiqət bir fikir etməli: zavodda yüz adamın çörək tapmağı fabrikada min adamın çörək tapmağına bərabərdirmi? Qafqazda bezin qiyməti birə on ucuzlanmağı vətənə azmı xidmətdir...

1896-cı ildə Peterburqda qeyrətli müsəlmanlar cəmiyyəti xeyriyyənin binasını qoyub-

lar. Cəmiyyəti xeyriyyə mədəniyyətli millətlərdə çoxdur və hənuz cəmiyyəti xeyriyyənin insana nəfi və millətə köməkliyi nəhayətdə artıqdır. Peterburq din qardaşlarımızın müsəlman cəmiyyəti xeyriyyə açmaqdan məqsudları elm-təhsil edən müsəlmanlara və qeyri şəhərlərdə məktəbxanalar, qiraətxanələr və azarxanalar açmağa kömək etməkdir. Bu işdə qeyrət və pul gərəkdir ola ki, cəmaət gözəl məqsudlarına çatsın. Burda da qeyrətli hümmətli Hacı cəmaətə böyük xidmət göstərmişdir: 11 min manat Peterburq müsəlman cəmiyyəti xeyriyyəsinə bəxşiş edibdir! Bunun əvəzinə cəmaət, xeyriyyəni bina edənlər hörmətli Hacıyı ömürlük çlen seçib böyük təşəkkürlər ediblər.

Qeyrətli Hacı bulara bəs etməyib türk və fars ədəbiyyatına xidmətlər göstərmişdir. Axır zamanda ədəbiyyat yolunda işləyən cavanlarımızın hesabı günbəgün artır. Amma heyf ki, yazanlarımızda pul yox, dövlətlilərimizdə qeyrət, ona görə məllətə yazdıqları kitablar çap

olunmuyub tozlanır. Qeyrətli Hacı buna diqqət edib millətə nəf gətirən kitabları öz xərcinə çap etdiribdir. Hacı'nın xərcinə çap olunan kitablar bulardır:

1) Tarixi-müqəddəs. Əsəri-Molla Əbdül-səlam Axundzadə - 500 manat xərc olunubdur.

2) “Şərabçı”

3) “Allah divanı”, Asari-Sultan Məcid Qəniyev – 300 manata qədər xərc olunubdur.

4) “Əşəri-Seyid Əzim Şirvani” 500 manat xərc olunubdur.

5) “Nadir şah”. Əsəri-Nəriman Nərimanov. 350 manat xərc olunubdur. Bu əsər cənabi Hacı'nın xahişinə görə fars dilinə tərcümə olunur və çap olunacaqdır.

1895-ci ildə Badkubədə rus dilində verilən “Kaspi” qəzetəsini 57 min manata alıbdir. Bu qəzetəni almaqda da hörmətli Hacı'nın fikrində vətəndaşlarına kömək və xidmətlər etmək var imiş...

Bundan savayı İranda, İstanbulda, Hindistanda və Misirdə çap olunan cəridələrə müştəri tapmaq ilə və özü bir neçəsinə pul bağışlamaq ilə xidmətlər göstərirdir. Qəzetənin insana mənfəətini nəzərə alıb və bir para ruhanilərin ruznamələrə olan həqir nəzərlərinə diqqət edib və buların gözləri qəzetələr ilə açılmağını özünə yəqin edib...

Bu zati möhtərəmin qeyrəti insanı həqiqət heyran edir! Təəccüb budur ki, 18 il bundan müqəddəm Badkubədə Hacıdan dövlətli və mədəniyyətli şəxslər olubsa da və hal hazırda varsa da, ancaq Badkubədə teatrın əvvəlinci binasını qoyan hörmətli Hacı olubdur.

Teatrın insana mənfəətini, ruha ləzzətini dəfətlə yazmırıq. Teatr böyüklər üçün məktəbdir. Həmin məktəbdə görmədiyimiz şeyləri və görüb diqqət etmədiyimiz əhvalatları görüb və eşidib pis əməllərdən ibrət və yaxşı sifətlər əxz edirik: əqlimiz üçün yem və ruhumuz üçün ləzzət alırırıq.

Həmin bu teatrda Badkubənin mərifətli cavanları cəmiyyəti-xeyriyyə üçün ildə neçə dəfə türk dilində komediya oynayırlar. Teatrın bir gecəlik kirayəsi 100 manat isə hörmətli Hacı kirayədən keçib hər dəfə cəmiyyəti-xeyriyyəyə pul da bağışlayır. 1900-cü ildə 100 minə qədər xərc qoyub teatrı təzələndirdi: yeri balacadırsa da özü gözəl bir teatr olubdur. Hörmətli Hacı'nın teatra olan qulluqlarını erməni teatrının artistləri nəzərə alıb 1900-cü ildə ona rizaməndlik və mübarəkbadlıq etdilər və bir gözəl kağızın üstə yazılmış nitqlərini gözəl cilddə Hacıya bəxşiş etdilər. Həmin kağızın üstə bu sözlər yazılmışdı:

“Hörmətli Hacı Zeynalabdın!

Qədim zamandan, yəni qədim yunanlardan, ərəblərdən və qeyri mədəniyyət yolunda can qoyan tayfaların vaxtından bəri teatrın əqlə və ruha tərbiyə verməyi gün kimi aşkardır. Badkubə qeyri şəhərlər tək qaranlıqdan işıqlığa düşməyə çalışır, əmma bu vaxtadək bu şə-

hərdə əvvəl kimin fikrinə düşübdür, o evin binası ki, teatrın gözəl olan əsərini xalqa yaysın? Bizə yaxşı məlumdur ki, Badkubədə bu işin fikrinə düşən əvvəl siz olubsunuz, hörmətli və qeyrətli Hacı! Ancaq siz bu fikirdə olub teatrı icad edibsiniz, hənuz bu teatrı hansı ki, neçə ilin ərzində günün şəfəqi kimi şəfəqlərini yayıbdır. Biz erməni teatrının kəmtərin qulluqçuları sizin bu barədə olan zəhmətinizi və mərhəmətinizi hiss edib bu gün tazə bəzənmiş teatra nəzər yetirib və ürəyimiz şad olub bu günü bayram edirik və canıdil ilə yekdil sizə öz hissiyatımızı zikr edirik: Sağ olsun bu teatrı bina edən! Sağ olsun hörmətli və qeyrətli Hacı Zeynalabdın!" Bu sözlərdən sonra hörmətli Hacı Zeynalabdının şadlığından gözləri yaşarıb dedi: "Sizdən nəhayət razıyam: Sizin bu sözləriniz gələcəkdə teatra dəxi də böyük xidmətlər göstərməyimə səbəb olar".

Həqiqət millət bu tövr zatların xidmətlərinə nə nə qədər dürüst qiymət qoysa o qədər olar qeyrətlərini və himmətlərini artırarlar.

Cənab Hacı'nın xidmətləri bir müsəlman millətinə olmuyubdur. Qeyri millətlərə və dövlət, cəmaət tərəfindən görülən işlərə Hacı'nın böyük xidmətləri olubdur və olur. Nəinki Badkubədə hətta qeyri şəhərlərdə də: Tazə açılan azarxanalar, məktəblərə, cəmiyyəti-xeyriyyəyə cənabi Hacı'nın böyük ianələri olubdur və olur. Xarici millət Hacı'nın qulluqlarının əvəzində ona lazım olan hörməti göstərib həmişə qəzetlərin səhifələrində Hacı'nı tərif etməkdə vardırlar. Dövlət dəxi onun cəmaətə olan ianələrinin əvəzində lazım olan nişanları (Stanislav III dərəcəyədək) veribdir.

Bu nişanlar şəhadətlik verir ki, padşahımız imperator əzəm hörmətli Hacı'nın insana, millətə və vətənə olan xidmətlərini diqqətsiz qoymuyubdur. Bundan savayı qeyri dövlətlərdən də Hacı'nın nişanları vardır. 1872-ci ildən cənab

Hacı Badkubə dumasında qılasını hesab olunur, bu qulluqda hörmətli Hacı'nın həm şəhrə və həm cəmaətə böyük köməkliyi çatıbdır və çatır.

Bu vaxtadək qeyrətli Hacı'nın ümumi cəmaət və millət işlərinə bir milyon manata qədər xərci olubdur!

Bu fani dünyada dövlətdən ötəri insaflarını satanlar bunu oxuyanda, yəni pulun qədərini görəndə ağızları açıla qalacaqdır! Qeyrilərdən utanmasalar da öz aləmlərində özləri-özlərindən utanacaqlar!..

Cənab Hacı hal-hazırda 63 sinində varsa da ancaq çox diribaş görünür. Özü orta boy tökmə şəxsdir. Hər bir əzası dürüst üzündən əqlü-kəmalı məlum olunur. Səhər saat 10-dan ta 2-dək qeyrətli Hacı kantorida olub gündə 30-40 nəfər ilə söhbət edir və arada məişət işlərinə diqqət edir. Hər gün rus mirzəsi rus lisanında məşhur qəzetləri oxuyur və arada sual-cavab olur. Sonra müsəlman mirzəsi İranda, Osmanlıda, Hindistanda və Misirdə verilən türk, fars

və ərəb qəzetlərini oxuyur. Hacı çox diqqət ilə qulaq asıb öz təsəvvürünü söyləyir. Hacı politika, yəni siyasi məsələlərinə artıq diqqət edir: Hörmətli Hacı'nın bu sinində qüvvəyi-hafizəsinin itiliyinə məəttəl qalmalıdır. Gündə on qəzetəyə qədər oxunur sabahı hamısından xəbər verməyə hazırdır: Hansı əhvalat hansı qəzetədə olmağını səhvsiz söylər. Bu səbəbə görə cənab Hacı zəmani-hazırda siyasidən, mədəniyyətdən və mərifətdən söhbət etməyə qadirdir. Mədəniyyətli şəxslər Hacı'nın elmlərdən və tarixdən xəbərdar olmağına təəccüb edirlər. Xəlqi xasiyyəti çox mülayim, özündən kiçiklərə həmişə hörmət edən, dediyi bir sözü iki olmayan, verdiyi vədəyə əməl edən, həqq sözdən qaçmayan, günahkarın təqsirindən keçən, öz səhvini gizlətməyən, qiybətdən ictinab edən, ürəyi saf hissli bir zəttir. Hörmətli Hacı teatrı nəhayətdə sevir: Hər axşam öz lojasında əyləşib artistlərin oyunlarına çox diqqətlə baxır.

Bəli, hörmətli Hacı 50 il zəhmət çəkib milyonlar cəm edibdir. Onun cəm etdiyi milyonlardan insana və millətə mənafə yetişibdir-mi? Hər gah yetişibsə bu zəti möhtərəmin xidmətlərinin əvəzində millət nə etməlidir? Təklifi nədir? Bu məsələni həll etmək bir adamın işi olmuyub mərifətli müsəlmanlar bu barədə gərəkdir məşvərət edələr və məşvərət məqamında cənab Hacıның millətə xidmətlərini qeyri “müsəlman milyonçularının işləri ilə (Badkubədə xüsusən)” bir tərəziyə qoymalı. Məqamitəvafütdə hörmətli Hacıның millətə olan xeyrətinin qiyməti ariflər yanında birəbeş artar. Böyük hünərdir, əzizim, insan öz sağlığında cəmiyyəti-xeyriyyəyə bu qədər xərc etmək! Bu qeyrətdə şəxslərin həyatı bizim barəmizdə olan xarici millətin həqir nəzərini puç etməyə səbəbdir. Mədəniyyətli millətlər bizə mədəniyyətdən üz çöndərən, vəhşi, vətənin və millətin imdadına çatmayan deyirlər. Səbəb? Səbəb budur ki, Hacı kimi dövlətli müsəlmanlardan mini qara

torpağa gedibdir və gedəcəkdir. Amma vətənə və məllətə Hacı edən xidmətlərin mindən birini etmiyiblər.

Hal-hazırda Badkubədə azmı Hacılar var? Çi fayda! Bu biçarələr pulları sandıqlara yığıb pişik kəsəgəni marıtlayan təkin marıtlayırlar, bular müamiləyə pullar verib – fəqirlərin evlərini yıxırlar... Bular gündə beş vaxt namaz qılıb Xudavəndialəmdən nə istiqasə edirlər? Ancaq dövlətin artmağını! Əlsiz-ayaqsız yetimlər bulara əllərini açanda “boyunları albuxara torbasına” oxşayan dövlətliklərimiz bu yetimlərə məqrurluq ilə baxıb oları pis söz ilə özlərindən rədd edirlər. Şərait qoyan zəkat və xüms buların fikirlərində bilmərrə çıxıb hələ utanmayırlar, gözlərini o dünyaya tikiblər ki, Xudavəndialəm buları bağışlayacaqdır. Ey biçarələr! Hər-gah ümidinizi o dünyaya bağlayıbsınız axirət gününün sahibinə nə cavab verəcəksiniz? Bəli: qeyri adamın malı ilə milyonlar qazanıbsınız. Biçarə fəhlələri gecə-gündüz işlədib həqlərini

kəsibsiniz. Bu fikrlə ki, min nəfər fəhlənin hərəsindən 2 qəpik kəssən bir gündə iki min qəpik olar deyib dövlət qazanıbsınız, gündə min dəfə yalan danışib Allah və peyğəmbərə and içib müşkül olan işlərinizi keçirdibsiniz, gündüzlər öz cinsinə yüz min quyu qazıb gecələr toyuq plov yeyibən üstündən qəlyan xoruldadıb öz-gələrin qiyyətini edibsiniz. İldə iki dəfə məs-cidlərdə qeyrilər bilsin, eşitsin deyib pullar ba-ğışlayıbsınız və adınızı uca səslə dedirdib dua etdiribsiniz, ancaq adınız Hacı olsun deyib Məkkeyi-müəzziməyə gedibsiniz və gələndə töhfələr gətirib işiniz keçən adamlara bəxşiş edibsiniz, yainki birə-beş qiymətə satıbsınız...

Allahi-əzimişşənin suallarına cavablarınız bularmı olacaqdır? Yoxsa özünü təsəlli verib deyirsiniz: bu dövləti övladım üçün qazanmışam ki, məndən sonra özgəyə möhtac olmasın, yoxsa bunu özün üçün səvab bilirsən? Hər-gah belədirsə, ey bədbəxt, xabi-qəflətdə imiş-sən! Səndən sonra min yamanlıq ilə qazandığın

dövlət sənin tərbiyəndə olan övladının əlinə düşüb bir az müddətdə puç olacaqdır, çünki sən pulun qədrini bilirdin: can qoymuşdun, yüz min pis əməlləri özünə qəbul etmişdin, amma övladın zəhmətin qədrini bilməyib sən illərlə topladığın pulu o saatlarla səpəcəkdir. Səndən sonra itsə genə yaxşıdır! Bir göz aç gör: övladın sənin həyatında nə işlər görür! Gör sən bədbəxtə saatda neçə dəfə söydürür, gör məzhəbə dinə nə növ ilə rişxənd etdirir! Bu hələ sənin həyatında, səndən sonra nə olmağını hiss etmiyirsənmi? Laməhalə vətənə, millətə xidmət göstərməyirdin, öz övladınasa diqqət edəydin, yəni ona lazım olan tərbiyəni verəydin, ta səni hər iki dünyada üzü qara etməyəydi. Sən həmin o şəxslərin cərgəsindəsən ki, ancaq ölənin günü ədəblik adətində görə sənə rəhmət deyəcəklər, yəni dildə rəhmət oxuyub, ürəkdə lənət deyəcəklər... Öz həyatında yamanlıqla cəm etdiyi dövlətin bir cüzvi hissəsini dinin rövnaqinə və millətin xeyrinə vəsiyyəət et-

sən ümid var ki, pis əməllərin bir vaxtdan sonra yaddan unudular. Amma indiki halətini bir dürüst fikrə gətir! Bir saat dünyanın işlərindən: zövq və səfasından, zəhmət və məşəqqətdən əl götürüb, düşün, gör ki, çəkdiyən zəhmətlər, top etdiyən milyonlar nə özün üçün, nə övladın üçün, nə bu dünya və nə axirət üçün imiş...

Bəli, bu cins şəxslərin arasından cənabi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin seçilməyi bizim qeyri millətlər yanında başımız uca olmağa səbəbdir. Həqiqət hərgah hörmətli Hacı elm təhsil etmiş olsaydı, onun millətə və vətənə olan xidmətləri onun şənini o payədə ucaltmazdı, necə ki, indi. Çünki həqiqi elm vətənə və millətə qulluq etməyi tərbiyə verir. Doğrudur oxuyanlarım irad tuta bilərlər ki, elmlər təhsil edib dövlət sahibi olanların əksəri niyə bu fikirdə deyil? Olara cavab bu olur ki, haman elm sahibləri elmləri təhsil ediblər, nə əxlaq ətvarları düzəlməkdən ötrü, bəlkə bir sənət öyrənmək qəsdilə elmin dalınca gediblər. Yoxsa həqiqi elm ki, insanın

ruhunu təmizləyir, bu şəxslərdə olsaydı bular da vətənin və millətin fikrində olardılar. Çünki həmin elmin tərbiyəsi onadır, necə ki, atəşin təbiətində yandırmaq var... Belə elm hörmətli Hacıda olmuya-olmuya bunun xidmətləri hansı aqili təəcübə gətirməz? Qeyrətli Hacının vətənə, millətə və insana olan himmətindən sonra xarici millət deyə bilərmə: müsəlmanlar – nədan, vəhşi, camaat və dövlət işinə yaramayan tayfadır?

Doğrudur, çox azdır, ancaq tək-tək tapılar... Ancaq millətin və vətəndaşların borclarıdır bu tövr fədakarların xidmətlərinə dürüst diqqət edib qiymət qoyalar. Biz nə qədər bu şəxsi möhtərəmlərin xidmətlərinə insafən qiymət qoysaq, onların himmətləri, həmiyyətləri və qeyrətləri o qədər günbəgün artar. Bu vətən və millətpərəstlərə ancaq bu lazımdır, nəinki bir özgə şey!

Ümid edirik ki, hörmətli Hacının vərisləri o zati möhtərəmin yolu ilə gedib dinə və millətə

xeyirxah olalar. Bunda şübhəmiz yoxdur, çünki cənab Hacı'nın varisləri lazım olan tərbiyəni alıb, rəva görməzlər ki, qeyrətli Hacı'nın gözəl işləri puç ola!..

Əhli qələm qardaşlarımız buların millətə olan xidmətlərini nəzərdən keçirib millət tarixinin səhifələrinə yazarlar, tainki istiqbalda balalarımız oxuyub qəlbləri şad olsun və gözləri açılsın: Bilsinlər ki, bizdə də millət qeyrətini çəkənlər varmış! Düşünsünlər ki, hərçənd bu şəxslər qəbri-bəqayə köçüblər, onunla belə ismləri millətin dilində hörmətlə zikr olunur...

Nəriman Nərimanov

ODESSADAN

Mədrəseyi-tibbiyyə tələbəsi cənab müstətab Nəriman bəy Nərimanovun tərəfindən göndərilən məktubdur.

“Hörmətli Hacı!

Müsəlman studentlərinin tərəfindən yazıb cənabınıza məlum edirəm ki, Siz cənabı həmişəlik paçotnu çlen seçib böyük təşəkkürlər edirlər. Sağ olsun Hacı deyib isminizi hörmət ilə zikr edirlər! Dəxi özümə borc bilib Baxçasarayə və Simferopola studentlərin səyahətini yazıram, yəni yanvar ayının 5-də səkkiz nəfər student Baxçasarayda bulunduq şəhərin mütəşəxxis adamları ilə tapışib bir-birimizin dərdindən və məqsədindən xəbərdar olurduq, ikinci günü qaradskoy qlava Mustafa Mirzə hamını nahara dəvət etdi. Üçüncü gün İsmayıl Qasprinski və sonra Baxçasaray müəllimləri hamını nahara dəvət edib böyük hörmətlər etdilər. Yanvarın 7-də bunla-

rın hörmətlərinin müqabilində biz dəxi Baxçasarayda müsəlmanlar üçün teatr verib əhli Baxçasaray studentlərdən razı qaldılar. Yanvarın 8-də İsmayıl bəy Qasprinski ilə bərabər Baxçasarayda olan müsəlman məktəblərinə vardıq.

Bu bir özgə halətdir! Özgə halətdir: göz gərək, qulaq gərək həmin məktəbləri görüb bülbülə bənzər tatar babalarına qulaq asa! Belə qeyrət, belə fədakarlıq mən hələ görməmişəm. Hansı məktəbə getdik 7 və 8 sinifdə tatarbalaları orada türkcə yazırlar və oxuyurlar. Bundan sonra əlavə tarıxdən və coğrafiyadan və qeyri dünyəvi elmlərdən verdikləri cavablara insan təəccüb edir. Hərgah on il də belə getsə demək olur ki, Baxçasaray məktəblərində ən qeyrətli, ən maarifli və ən məlumatlı müsəlman balaları çıxıb millətin bəzəki olsunlar!

Baxçasaray məktəbləri və burada olan müəllimlər bir qeyri aləmdir! Bu məktəblərdən Qafqazda hər şərərdə bu məktub olsaydı, yəqin ki bir az tez zamanda Qafqaz müsəlmanları dəyişərdilər. Əlbəttə,

hər şəhərdə İsmayıl bəy Qasprinski kimi zat olmağı lazım gəlirdi. Amma çi fayda bu zati-möhtərəm bizim aramızda təkdir. "Tərcüman" qəzeti ilə İsmayıl bəy Qasprinskinin millətə olan hörmətlərini bilmək olmaz. Gərəkdir Baxçasarayda gedib düşünəsiz ki, bu qeyrətli müsəlman kiçik və çirkin Bağçasarayda aylaşib nə işlər edir və millətə nə xidmət göstərir.

Göstərdiyimiz qayda və qanunu, məktəblərin vəsf halını dil ilə və qələm ilə təhrirə gətirmək mümkün deyildir. Bakı məktəbdarlarından bir nəfəri Baxçasarayda göndərüb üsuli-cədid ilə aşına olmağı və məktəblərin proqrammasını bilməyi bu zamanədə vacib olan işlərdən biridir. Həmin məktəbdar qız məktəbi ilə də aşına olar.

Baxçasarayda qız məktəbləri çoxdur. Ancaq əvvəlincisi məktəbi İsmayıl Qasprinskinin bacısı aşıbdır və qayət bir gözəl görümlü məktəbdir. Bu xanım tatar qızlarına böyük zəhmətlər çəkir və böyük xidmətlər göstərir. Sağ olsunlar bacı və qardaş!

Sağ və var olsun Baxçasaray məktəbləri. Yanvarın 12-də Baxçasaraydan Simferopola gedib orada dəxi müsəlmanlar üçün teatr verdik.

Simferopol fəalları bizlərə böyük hörmətlər etdilər.

Qulluğunuzda həmişə hazır.

Nəriman Nərimanov

**«Elm və təhsil» nəşriyyatının direktoru:
professor Nadir MƏMMƏDLİ**

Dizayn: ***Kamran İbrahimov***
Texniki redaktor: ***Rövşanə Nizamiqızı***

Çapa imzalanmış **01.05.2019**
Şərti çap vərəqi **3**. Sifariş № **85**
Kağız formatı **70x100 1/32**. Tiraj --

*Kitab «**Elm və təhsil**» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır elektron variantdan çap olunmuşdur.*

E-mail: elm.ve.tehsil@mail.ru

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.